

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK MULOQOTDAGI KOMMUNIKATIV TO‘SIQLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Muradullayeva Dilsora Ilhom qizi,

Samarqand davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarida pedagogik muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ to‘siqlar, ularning turlari, sabablari hamda ularni bartaraf etishning samarali yo‘llari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kommunikativ kompetensiyaning shakllanish darajasi, psixologik va ijtimoiy omillar ta‘siri o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, pedagogik muloqot samaradorligi o‘qituvchining kommunikativ madaniyati va refleksiv qobiliyatlariga bevosita bog‘liqdir. Maqolada kommunikativ to‘siqlarni kamaytirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik muloqot, kommunikativ to‘siqlar, kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim, refleksiya, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В данной статье проводится научно-теоретический анализ коммуникативных барьеров, возникающих в процессе педагогического общения у будущих учительей начального образования, катта видов, причин, ва шунга ўхшаш самарали путей их одоления. В ходе исследования изучен уровень сформированности коммуникативной компетентности, бошқа психология ва ижтимоий омиллар. Полученные результаты показали, что эффективность педагогического общения напрямую зависит от коммуникативной культуры ва рефлексивных способностей учителя. В статье разработаны методические рекомендации по снижению коммуникативных барьеров.

Ключевые слова: педагогическое общение, коммуникативные барьеры, коммуникативная компетентность, начальное образование, рефлексия, педагогическая технология.

Abstract. This article provides a theoretical and scientific analysis of communicative barriers that arise in pedagogical communication among future primary education teachers, their types, causes, and effective ways to overcome them. During the research, the level of formation of communicative competence and the influence of psychological and social factors were studied. The results showed that the effectiveness of pedagogical communication is directly related to the teacher's communicative culture and reflective abilities. The article also develops methodological recommendations for reducing communicative barriers.

Keywords: pedagogical communication, communicative barriers, communicative competence, primary education, reflection, pedagogical technology.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchi shaxsining kommunikativ kompetensiyasi muhim kasb etadi. Bugungi globallashuv va transformatsiya jarayonida ta‘lim jarayonida moddiy bilim berish, balki samarali muloqotni tashkil etish ham ishlab chiqarishdan biri sifatida qaralmoqda. individual, ijtimoiy ta‘lim jarayonida pedagogik o‘quvchilarning shaxsiy munosabatlarida, sudya ijtimoiylashuvi va bilish rivojlanishida faollikdan biri hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda o‘quvchilarda nutq, tafakkur va kommunikativ ko‘ rivojlanishi intensiv rivojlanadi.[1]

Pedagogik muloqot jarayonida kommunikativ to‘siqlar esa quvnoq jarayonning o‘ziga xos darajasini pasaytiradi, o‘qituvchi va o‘quvchining o‘ziga tegishli o‘zaro ta‘sirini murakkablashtirishga yordam beradi. Bunday to‘siqlar davolash (hayajon, ishonchsizlik),

lingvistik (nutqdagi zarar), ijtimoiy (tajriba yetishmasligi) va didak (metodlarning noto'g'ri tanlanishi) bilan bog'liq.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik muloqot va kommunikativ kompetensiya masalalari pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan. Ilmiy manbalarda pedagogik muloqot o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali hamkorlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida talqin qilinadi. Lev Vygotskiy ta'lim jarayonida muloqotning ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlab, o'quvchi rivojlanishi kommunikativ faoliyat bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatgan. Karl Rogers esa samarali pedagogik muloqotning asosiy shartlari sifatida empatiya, ochiqlik va o'zaro ishonchni e'tirof etadi.

Mahalliy olimlardan N.R. Abdullayeva, B.T. Xudoyberdiyev,[2] D.S. Karimova,[3] Sh.A. Yusupovlar [4] pedagogik muloqot madaniyati, kommunikativ kompetensiya hamda interaktiv metodlarning ahamiyatini tadqiq etganlar. Ularning ilmiy ishlarida bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholanadi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogik muloqotdagi kommunikativ to'siqlarni bartaraf etishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, interaktiv metodlardan foydalanish hamda psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida pedagogik muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ to'siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini o'rganish maqsadida tizimli hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, suhbat va tahlil metodlari qo'llanilib, talabalarin kommunikativ faolligi, nutq madaniyati va muloqot ko'nikmalari o'rganildi. So'rovnoma va suhbatlar orqali kommunikativ to'siqlarning asosiy sabablari hamda kommunikativ kompetensiya darajasi aniqlandi. Tadqiqot obyekti sifatida pedagogika oliy ta'lim muassasasining 2-4-bosqich talabalari tanlanib, olingan ma'lumotlar qiyosiy-tahliliy va umumlashtirish metodlari asosida tahlil qilindi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar va trening mashg'ulotlarining samaradorligi ham o'rganildi.

Tahlil va natijalar. Ilmiy adabiyotlarda pedagogik muloqot shaxslararo o'zaro ta'sirning muhim shakl sifatida qaralib, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining ajralmas Lev Vygotsky ta'kidlaganidek,

Bundan tashqari, Karl Rojersning insonparvarlik, yuqori tezlikda shuni ko'ringki, kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada shakllanganligi bo'laja'da pedagogik faoliyatni faollashtirishni ko'zda tutuvchi ko'nikmalarni birlashtirmoqda. Shu pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularda samarali muloqot ko'rinishini hamda kommunikativ muammolarni bartaraf etish bo'yicha tizimli yon.

Ushbu tadqiqot bo'yicha tadqiqot'ich ta'lim o'qituvchilarida pedagogik muloqot jarayonida kommunikativ to'g'ridan-to'g'ri ilmiy tadqiqot usullarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqda tizimli, faoliyatga yo'qotilgan va shaxsga yo'qotilgan narsalar uyg'unlashtirildi.

Investitsiya ob'ekti sifatida pedagogika oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar, ya'ni bo'lajak muammolarni o'rganuvchi sinf o'qituvchilari tanlandi. Hisob predmeti esa pedagogik muloqot jarayonida kommunikativ to'siqlari va ushbu to'siqlarni bartaraf etish mexaniz

Tadqiqot ishtirokchilari va metodikasi. Tadqiqotda pedagogika oliy ta'lim muassasalarining 2–4-bosqich talabalari ishtirok etdi (o'rtacha 80–120 nafar respondent). Tanlov jarayonida ixtiyoriylik, maxfiylik va ilmiy etik me'yorlarga qat'iy rioya qilindi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini insonparvarlik psixologiyasi (Carl Rogers qarashlari) hamda ijtimoiy-madaniy yondashuvlar (Lev Vygotskiy konsepsiyasi) tashkil etdi.

Tadqiqot bosqichlari. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: diagnostik bosqichda talabalarning kommunikativ kompetensiya darajasi aniqlandi; tajriba-sinov bosqichida interaktiv metodlar va trening mashg'ulotlari orqali kommunikativ ko'nikmalar rivojlantirildi; nazorat-tahlil bosqichida esa olingan natijalar umumlashtirilib, dastlabki ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi.

Natijalar (Results). Tadqiqot natijalari bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida pedagogik muloqot jarayonida kommunikativ to'siqlar mavjudligini kompleks tahlil qilish imkonini berdi. Olingan empirik ma'lumotlar asosida kommunikativ to'siqlar uch asosiy guruhga ajratildi: psixologik (shaxsiy), ijtimoiy-madaniy va didaktik to'siqlar.

Psixologik to'siqlar (68%). Tadqiqot natijalariga ko'ra, kommunikativ muammolarning eng katta ulushi psixologik to'siqlarga to'g'ri keladi. Ular tarkibiga o'ziga ishonchsizlik (auditoriya oldida fikrni erkin ifoda eta olmaslik), emotsional zo'riqish (dars jarayonida hayajon va nutqning uzilishi) hamda nutqdagi noaniqlik kiradi. Ushbu holatlar Albert Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasi bilan izohlanadi.

Ijtimoiy-madaniy to'siqlar (22%). Bu toifadagi to'siqlar til va nutq madaniyatining pastligi, madaniy tafovutlar hamda kommunikativ tajribaning yetishmasligi bilan bog'liq. Natijalar Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasiga muvofiq ravishda, muloqot ko'nikmalari ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishini ko'rsatadi.

Didaktik to'siqlar (10%). Ushbu toifaga noto'g'ri metodlardan foydalanish, interaktiv usullarning yetarli darajada qo'llanilmasligi hamda monologik ta'lim uslubining ustunligi kiradi. Bu esa o'quvchilarning faol muloqot jarayoniga jalb etilishini cheklaydi.

Umumiy natijalarga ko'ra, psixologik to'siqlar 68%, ijtimoiy-madaniy to'siqlar 22% va didaktik to'siqlar 10% ni tashkil etdi. Bu holat pedagogik muloqotni samarali tashkil etishda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiya pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Psixologik

ishonchning yetishmasligi kommunikativ to'siqlarning asosiy manbai bo'lib qolmoqda. Shu sababli, ularni bartaraf etishda interaktiv metodlar, amaliy mashg'ulotlar hamda refleksiv yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon Donald Schön tomonidan ishlab chiqilgan refleksiv amaliyot nazariyasi bilan izohlanadi.[5]

Ushbu natijalar asosida quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi: maxsus kommunikativ trening dasturlarini ishlab chiqish, dars jarayonida interaktiv metodlarni keng joriy etish hamda bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ va psixologik tayyorgarligini mustahkamlash.

Xulosa. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida pedagogik muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ to'siqlarni bartaraf etish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Chunki samarali pedagogik muloqot nafaqat o'quv jarayonining mazmunini to'liq yetkazishga, balki o'quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va o'zaro hamkorlik madaniyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kommunikativ kompetensiya pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u o'qituvchining nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, empatiya va refleksiv yondashuvi bilan bevosita bog'liqdir. Shuningdek, psixologik tayyorgarlik, ya'ni o'ziga ishonch, emotsional barqarorlik va stressni boshqarish ko'nikmalari pedagogik muloqot samaradorligida muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, interaktiv metodlardan foydalanish o'quv jarayonini faollashtirib, talabalar o'rtasida erkin muloqot muhitini shakllantiradi va kommunikativ to'siqlarning kamayishiga xizmat qiladi. Shu sababli kelgusida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus amaliy trening dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, pedagogik ta'lim jarayonida interaktiv va refleksiv yondashuvlarni keng joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, NR (2021). *Pedagogik muloqot madaniyati va uning madaniyati*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Xudoyberdiyev, BT (2022). *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
3. Karimova, DS (2021). Bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish. *Pedagogika ilmiy jurnali*
4. Yusupov, Sh. A. (2020). *Pedagogik texnologiya va interaktiv metodlar*. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti. – 101–110-betlar.
5. Mamatov, FQ (2024). Pedagogik muloqotda davolash to'siqlarni bartaraf etish usullari. *Zamonaviy ta'lim*.